

ГРАВІТАЦІЙНІ ХВИЛІ – НОВИЙ СПОСІБ ДОСЛІДЖЕННЯ ВСЕСВІТУ

Вінницький національний технічний університет

Анотація

Розглядаються фізична природа гравітаційних хвиль як збурень просторово-часового континууму, передбачених загальною теорією відносності Ейнштейна. Проаналізовано принцип роботи лазерно-інтерферометричних детекторів LIGO та Virgo, описано ключові астрофізичні джерела гравітаційного випромінювання. Оцінено перспективи гравітаційно-хвильової астрономії як нового методу спостереження Всесвіту.

Ключові слова: гравітаційні хвилі, загальна теорія відносності, LIGO, гравітаційно-хвильова астрономія, нейтронні зірки, чорні діри.

Abstract

The physical nature of gravitational waves as perturbations of the spacetime continuum predicted by Einstein's general theory of relativity is considered. The operating principle of laser-interferometric detectors LIGO and Virgo is analyzed, and the key astrophysical sources of gravitational radiation are described. The prospects of gravitational-wave astronomy as a new method of observing the Universe are assessed.

Keywords: gravitational waves, general theory of relativity, LIGO, gravitational-wave astronomy, neutron stars, black holes.

Вступ

У 1916 році Альберт Ейнштейн передбачив існування гравітаційних хвиль як невід'ємний наслідок загальної теорії відносності (ЗТВ). Проте протягом майже століття це явище залишалось суто теоретичним: надзвичайно мала величина очікуваного сигналу вважалась недосяжною для тодішніх технологій [1].

Справжня революція відбулася 14 вересня 2015 року, коли детектор LIGO вперше зареєстрував гравітаційно-хвильовий сигнал від злиття двох чорних дір масами приблизно 29 та 36 сонячних мас на відстані близько 1,3 млрд світлових років [2]. Це відкриття, відзначене Нобелівською премією з фізики 2017 року, поклало початок новій ері – гравітаційно-хвильовій астрономії.

Метою роботи є аналіз фізичної природи гравітаційних хвиль, принципів їх детектування та перспектив застосування як нового інструменту дослідження Всесвіту. Основні етапи дослідження:

1. Вивчення теоретичних основ гравітаційного випромінювання в рамках ЗТВ.
2. Аналіз конструкції та принципу роботи лазерних інтерферометрів LIGO та Virgo.
3. Дослідження астрофізичних джерел та зареєстрованих подій.
4. Оцінка перспектив розвитку гравітаційно-хвильової астрономії.

Результати досліджень

Гравітаційні хвилі – це поперечні збурення метрики простору-часу, що поширюються зі швидкістю світла та виникають внаслідок прискореного руху масивних тіл з несферичним розподілом маси. Їх амплітуда характеризується безрозмірною деформацією метрики – штаммом h :

$$h = \frac{\Delta L}{L}$$

де ΔL – зміна відстані між пробними масами, L – базова відстань. Для зареєстрованих сигналів $h \sim 10^{-21}$, що відповідає зміні відстані, меншій за діаметр протона, на базі 4 км [3].

Принцип детектування базується на лазерній інтерферометрії Майкельсона (рис. 1). Детектор LIGO складається з двох взаємно перпендикулярних плечей довжиною 4 км. Прохідна гравітаційна хвиля деформує простір-час несиметрично: одне плече стискається, інше – розтягується. Це призводить до зміни різниці оптичних шляхів і виявляється як зміна інтенсивності інтерференційної картини.

Ефективна чутливість системи підвищується завдяки резонаторам Фабрі-Перо, що збільшують ефективну довжину плеча порядку тисячі кілометрів [2].

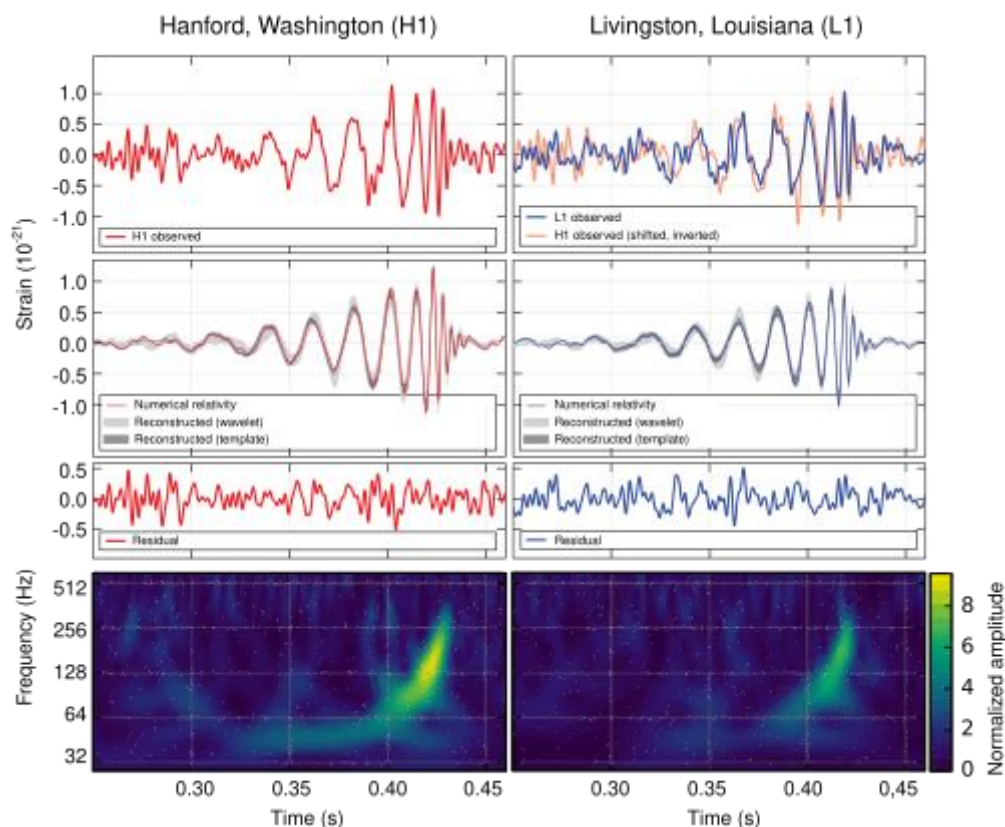

Рисунок 1 – Схема лазерного інтерферометра LIGO для реєстрації гравітаційних хвиль

Основними астрофізичними джерелами гравітаційних хвиль є:

- злиття компактних подвійних систем (чорна діра – чорна діра, нейтронна зірка – нейтронна зірка);
- асиметричні вибухи наднових;
- пульсари з несферичною формою (безпервне випромінювання);
- реліктовий гравітаційно-хвильовий фон від ранньої епохи Всесвіту.

Особливе значення має подія GW170817 – злиття двох нейтронних зірок, зафіксоване одночасно у гравітаційних хвилях і в електромагнітному діапазоні. Це перший приклад багатоканальної астрономії: спостереження однієї події різними методами дало змогу підтвердити, що гравітаційні хвилі поширюються зі швидкістю світла з точністю до 10^{-15} та встановити кілонову як джерело важких елементів (золото, платина) [4].

Перспективи застосування

Наступне покоління детекторів – Einstein Telescope (підземний, плечі 10 км) та Cosmic Explorer (плечі 40 км) – підвищить чутливість у 10–100 разів порівняно з LIGO, що дозволить реєструвати злиття по всьому видимому Всесвіту [3]. Космічна антена LISA, яку планується запускити у 2035 році, охопить низькочастотний діапазон і дасть змогу спостерігати надмасивні чорні діри в центрах галактик.

Гравітаційно-хвильова астрономія відкриває можливості, недоступні для електромагнітних спостережень: дослідження внутрішньої структури нейтронних зірок, перевірку ЗТВ у сильногравітаційному режимі та вивчення чорних дір як об'єктів, що не випромінюють світла.

Висновки

Відкриття гравітаційних хвиль стало найважливішим досягненням фізики початку XXI століття, відкривши нове «вікно» у Всесвіт. Лазерно-інтерферометричні детектори перетворили теоретичне передбачення Ейнштейна на потужний інструмент астрофізики. Подальший розвиток мережі детекторів і перехід до багатоканальних спостережень обіцяє революційні відкриття в розумінні природи чорних дір, нейтронних зірок і фундаментальних основ гравітації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Abbott B. P. et al. (LIGO Scientific Collaboration and Virgo Collaboration). Observation of Gravitational Waves from a Binary Black Hole Merger // Physical Review Letters. – 2016. – Vol. 116. – P. 061102.
2. Cervantes-Cota J. L., Galindo-Uribarri S., Smoot G. F. A Brief History of Gravitational Waves // Universe. – 2016. – Vol. 2, No. 3. – P. 22.
3. Maggiore M. Gravitational Waves: Theory and Experiments. – Oxford : Oxford University Press, 2007. – Vol. 1. – 572 p.
4. Abbott B. P. et al. GW170817: Observation of Gravitational Waves from a Binary Neutron Star Inspiral // Physical Review Letters. – 2017. – Vol. 119. – P. 161101.

Чорноморець Назар Миколайович – студент групи ІПІ-25Б, Факультет Інформаційних Технологій та Комп'ютерної Інженерії, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: nazarchornomorec@gmail.com

Науковий керівник – **Мартинюк Володимир Валерійович**, доцент кафедри загальної фізики

Chornomorets Nazar – student of group IPI-25B, Faculty of Information Technologies and Computer Engineering, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia.

Scientific advisor – **Martyniuk Volodymyr Valeriyovych**, Associate Professor of the Department of General Physics, VNTU